

תפוז

צלם: עמי בן עמרם, אתר פיקוויקי

3 התפוז בסמלי ערים

לפניכם סמלים ישנים וחדשים של ערים שונות בארץ. התבוננו בהם וענו על השאלות הבאות:

- 1. מצאו את התפוז בכל אחד מהסמלים. מדוע לדעתכם/ בחרו כל כך הרבה ערים לשים את התפוז בסמל שלהם?
- 2. האם בסמל היישוב בו אתם/ גרים/ות יש תפוז או צמח אחר? מה הוא מסמל?
- 3. התפוז מאפיין פירות שאוכלים את תוכנם וזורקים את קליפתם. חישובו על מקום המגורים שלכם: מה כדאי "לזרוק" ולשנות בו? מה אתם/ אוהבים/ות במקום מגוריכם ותרצו לשמור ולפתח?

רגע של עברית

החלוצים והחלוצות נטעו את הפרדסים הראשונים באיזור נס ציונה וראשון לציון ואחר כך בכל רחבי הארץ. באמצע המאה ה-19 גילו החלוצים את "תפוח הזהב", פרי שמוצאו באסיה. "תפוח הזהב" היה השם המקובל באותם ימים אולם כפי ש"מורה השעות" התקצר ל'**שעון**', הציע הבלשן יצחק אבינרי לשנות את השם ל'**תפוז**'. קיצור של צירוף המילים "תפוח זהב" שיש בו גם דמיון למילה **פז** (זהב).

1 "פרי עץ הדר - עץ שפריו הדר ועצו הדר"
(תלמוד ירושלמי מסכת סוכה פרק ג' ה, יב, ע"ב)

2 משמעות המילה 'הדר' היא פאר (מפואר, מלכותי). מדוע לדעתכם/ קרויים התפוז, האשכולית, האתרוג, הלימון ועוד פירות ממשפחה זו 'פירות הדר'? מה מהודר בהם לדעתכם/ לפי התלמוד, ההדר [הפאר] הוא גם בעץ וגם בפרי. כתבו מה מהודר בעץ, לדעתכם/

2 תפוז מארץ ישראל | חיים יואבי רבינוביץ

"נולדתי וגדלתי בפולין. השלטון בפולין לא אישר לאף אחד לעלות לארץ ישראל. כשהייתי בן 6, בערב ט"ו בשבט השיגה הקהילה היהודית ארגז של תפוזים מארץ ישראל והם נמכרו במחיר יקר מאוד. ערב מושלג אחד חזר אבא ז"ל מהעבודה והחליט לקחת אותי לקנות את התפוז הנכסף [הרצוי]. כשחזרנו הביתה שמנו את התפוז בקערה גדולה, שהונחה במרכז השולחן. השכנים באו להתבונן בתפוז מארץ ישראל, ולגאוותי לא היה גבול. הזמנתי גם את חבריי הביתה, לראות את "התפוז מארץ ישראל". בליל ט"ו בשבט, התיישבנו בבית מסביב לשולחן לסעודה משפחתית וחגיגית. אבא בירך, ואז עשה מעשה שלא ייעשה: הוא לקח סכין וחתך את התפוז מארץ ישראל. ואני, פרצתי בבכי. איך אפשר לחתוך את התפוז היחיד מארץ ישראל, שכל כך התגאיתי בו? אבי גם הוסיף את התפילה שהייתה נהוגה בגולה בליל ט"ו בשבט: "יהי רצון מלפניך ה' אלוקינו ואלוקי אבותינו שתעלנו בשמחה לארצנו, לאכול מפריה ולשבוע מטובה". אני זוכר שאמי פרצה אז בבכי. כל-כך גדולים היו הכיסופים [השאיפה/הגעגועים] לעזוב את הגלות.

הנחתי את קליפות התפוז בקופסת קרטון מיוחדת. הקליפות החלו להירקב, אבל אני שמרתי עליהן מכל משמר. כעבור כמה חודשים, בעזרת שוחד [תשלום], קיבלנו את האישור לעזוב את פולין, שם חיה משפחתנו כ-800 שנה. אני רציתי לקחת איתי את קליפות התפוז מט"ו בשבט, אך אימא הסבירה לי שבארץ ישראל יהיו לנו הרבה תפוזים, והשארתי את הקליפות שם.

היום יש בי אהבה עזה לארץ ישראל ולנופיה, ואפילו סיכנתי את חיי למענה, הכל בזכות אותו תפוז מארץ ישראל".

- 1. מדוע הפך התפוז לסמל המרכזי של ט"ו בשבט עבור הקהילה היהודית בפולין?
- 2. מדוע הילד בכה כשאביו חתך את התפוז?
- 3. התפוז שייך לקבוצת הפירות שתוכם נאכל וקליפתם נזרקת. מדוע הילד שמר את הקליפות?
- 4. על מה אתם/ שומרים/ות למרות שאינו "שימושי", רק מכיוון שהוא מזכיר לכם/ חוויה או רעיון שחשובים לכם/?

תאנה

נספח ג

מקורות ללימוד בקבוצות

רגע של עברית

הפעולות החקלאיות היו חלק בלתי נפרד מחייהם של קדמונינו, ולכן זכו למקום של כבוד גם בשפה העברית. מילים רבות מתארות פעולות שונות הקשורות לקטיפ ואיסוף התוצרת: הפועל **קצר** מיוחד לחיטה ושעורה, הפועל **בצר** מיוחד לענבים, והפועל **ארה** נתייחד לקטיפ התאנים.

בתנ"ך ובספרות חז"ל מופיעות שלל מילים שקשורות לתאנה, ובהן **פגה** (תאנה לא בשלה), **צמל** (תאנה בשלה), **בכורה** (תאנה שהקדימה להבשיל) ועוד.

ריבוי המילים הזה מעיד על חשיבותה של התאנה בתרבות.

את התאנים נהגו להביא לבית המקדש, אך הפרי הטרי לא נשמר ולכן נהגו לייבשן. לעיתים לא ייבשו את התאנים שלמות, אלא הסירו מהן את העוקץ, חתכו אותן לחתיכות המכונות **קציעות** וייבשו אותן בגוש דחוס אחד.

גוש זה מכונה בשם 'דבלה'. בימינו משתמשים במילה **דבלה** גם במשמעות **גרוגרת** - שהיא תאנה מיובשת אחת.

(על-פי אתר האקדמיה ללשון עברית)

עיינו היטב בהגדרות ל'פגה' ול'בכורה' במסגרת 'רגע של עברית' לעיל. ?

אילו מילים הקשורות ללידה ולמשפחה מזכירות מילים אלה?

הכינו לכיתה מילון של כל המילים הקשורות לתאנה שלמדתם מן המקורות. ?

סדרו לפי א-ב והקפידו להתאים את ההגדרה הנכונה לכל מושג.

רחוב תאנה

הרצליה

מושב יציץ

צלם: אלי זבולוני

מתוך: אתר שלטי רחובות, אתרים ומספרי בתים האולטימטיבי

במדינת ישראל יש למעלה מעשרים ישובים בהם יש רחוב "התאנה". ?

האם ביישוב בו אתם/ גרים/ות יש רחוב (או דרך/ שדרה/ משעול) "התאנה"?

מדוע לדעתכם/ שם הרחוב נפוץ כל כך?

מדוע זכתה התאנה?

1

כאשר אדם וחווה אכלו מעץ הדעת וגילו שהם ערומים, הם התביישו מאוד. הם החלו מתרוצצים בגן-עדן מעץ לעץ, ומשיח לשיח, כדי למצוא לעצמם עלים, לתפור מהם חגורות שיכסו את גופם הערום. לעגו להם כל עצי הגן וסרבו לעזור להם במבוכתם. עד שבאו אדם וחווה אל עץ התאנה. ריחם עליהם העץ והושיט להם את עליו הגדולים, מהם תפרו לעצמם חגורות.

כיוון שכך נהג עץ התאנה, נתברך פריו בכמה וכמה מעלות [תכונות] טובות, שלא זכו בהן שאר הפירות: התאנה נאכלת כולה, גם הקליפה וגם הגרעינים. היא נאכלת טרייה ויבשה, חיה ומבושלת. והיא רכה ומתוקה. גם העץ עצמו מבורך. עץ התאנה נותן צל רב, אין צורך לעמול [לעבוד קשה] עליו הרבה, והוא נותן את פריו בשפע.

עלון חצרים, 1984 (מעובד ממדרש בראשית רבה פרשה טו)

מה מאפיין את עץ התאנה לפי הסיפור? ?

איזו תכונה ראוי ללמוד מן התאנה בסיפור? חישבו על תכונה של העץ ועל תכונה של הפרי ?

עץ התאנה הוא העץ הראשון ששמו מוזכר בתורה. מדוע, לדעתכם/, זכה העץ הזה להיות הראשון? ?

התאנה מופיעה בתיאורים של חזון השלום שיהיה בארץ ישראל: ?

בתנ"ך: א

וַיֵּשְׁבוּ אִישׁ תַּחַת גִּפְנוֹ וְתַחַת תְּאֲנָתוֹ וְאֵין מִחְרִיד [שום דבר לא יגרום לפחד או לבהלה] [מיכה פרק ד, ד]

בשיר 'הלוואי' של אהוד מנור ובוועז שרעבי: ב

הלוואי ומענן תרד עלינו קשת
הלוואי שלעולם הזה יש תקנה...
הלוואי שהמדבר יצמיח עשב דשא
הלוואי ועוד נשב בצל התאנה...

איזו תכונה של עץ התאנה בולטת בתיאורי השלום בפסוק ובשיר? ?

למה לדעתכם/ נבחרה דווקא התאנה לתאר שלום בארץ? ?

איזה עץ נוסף במקום אחר מסמל שלום? ?

רגע של עברית

המדרש (מקור 1) מונה חלקים שונים של עץ התמר. כתבו ליד כל חלק בתמונה את שמו.

- 1. כתבו תוספת למדרש (מקור 1) שמתייחסת לגרעין התמר (שימו לב לאיזו קבוצת פירות שייך התמר).
- 2. לפי המדרש קבוצות שונות בחברה משלימות זו את זו, כמו עץ שכל חלקיו חשובים. מה מאפיין את הקבוצות השונות לפי המדרש? אילו קבוצות שונות יש בחברה שלנו היום?
- 3. כיצד הריבוי/הגיוון עוזר לנו לצמוח ולהתחזק כמו עץ התמר?

עץ התמר סמל שלטון

מטבעות (ושטרות כסף) מעוצבים על ידי השלטון ומסמלים ערכים ורעיונות של המדינה. לפניכם/שני מטבעות אחד עתיק ואחד בן זמננו

מטבע 'יהודה השבויה' שטבע אספסיאנוס הנציב הרומאי ששלט גם על ארץ ישראל, כדי לחגוג את ניצחונו על המורדים היהודים. במטבע נראית אישה יהודיה שבויה היושבת אבלה תחת דקל, כשמצידו האחר עומד שבוי יהודי שידי קשורות מאחורי גבו. סביבם פזורים כלי נשק.

Classical Numismatic Group

מטבע 10 שקלים חדשים. על המטבע עץ דקל עם תמרים שלמרגלותיו שני סלים. משמאל מופיע סמל מדינת ישראל, ובמחצית הימנית של הטבעת נכתב "לגאלת ציון" בכתב העברי הקדום ובכתב עברי בן ימינו. מקורו של העיצוב הוא במטבע עברי קדום מהשנה הרביעית למלחמת היהודים ברומאים, לפני חורבן בית המקדש השני.

זכויות לבנק ישראל

- 1. מדוע לדעתכם/ בחרו להטביע דווקא עץ דקל על מטבע?
- 2. (רמז: המטבע מסמל שלטון. על מי או מה?)
- 3. איזו תכונה של העץ בולטת בכל מטבע?

תמר

צלמת: יהודית גרעין, אתר פיקוויקי

1 עץ התמר דומה לעם ישראל

עץ התמר מיוחד בכך שכל חלקיו ניתנים לשימוש לתועלת האדם:
תמרים לאכילה,
לולבים [עלים הצעירים שעוד לא נפתח] לחג הסוכות,
חרינות [העלים/כפות התמרים] ליצור סכך,
הסיבים [מתוך הגזע] ליצירת חבלים,
הסנסנים [הענפים מהם צומח הפרי], לסלים וליצירת מטאטאים
 שפעת **קורות** [מהגזע] לבנות בתים.
עם ישראל דומה לעץ התמר: יש שיודעים מקרא, ויש שיודעים משנה, יש שמכירים אגדות ויש מי שיודעים מה נכון לעשות ויש מי שדואגים לחלשים.
 (על פי מדרש בראשית רבה)

2 מה הקשר בין ארכאולוגיה לט"ו בשבט? או סיפורו של מתושלח

לפני שנים רבות חקר הארכאולוג פרופסור יגאל ידין את מבצר מצדה. הוא גילה את השרידים לסיפורם של היהודים שמרדו בצבא הרומי והסתתרו על ההר. בין הממצאים הרבים נמצאו גם מספר קטן של גרעיני תמר. גרעיני התמר נשמרו בידי החוקרים קרוב לארבעים שנה, עד שהחוקרות ד"ר איליין סולווי, וד"ר שרה סלון, החליטו לנסות ולהנביט את הגרעינים העתיקים. מתוך הגרעינים שנמצאו במצדה הן הצליחו להנביט עץ אחד. הן קראו לו 'מתושלח' על שם האדם הזקן ביותר בתנ"ך. מתושלח ניטע בקיבוץ קטורה שבדרום והפך לעץ מפורסם. החוקרות שמחו בעץ שצמח אך התאכזבו לגלות שלא יניב פירות, כי הוא היה עץ זכר. כעשרים שנה מאוחר יותר בחפירות אחרות באזור ים המלח נמצאו גרעיני תמר נוספים. החוקרות הנביטו את הגרעינים ומתוכם נבטו שני עצים שנקראו 'חנה' ו'יהודית'. הדקלים החדשים היו נקבות, זאת אומרת שהן עץ נותן פרי. החוקרות הצליחו להפרות את העץ 'חנה' בעזרת העץ 'מתושלח' וזכו לַגָּד [גָּדִיד = קטיף התמרים] את פירות התמר ולטעום תמר דומה ביותר בטעמו לפירות שאכלו מי שחיו בארץ בתקופת בית המקדש השני.

- 1. 'דקל מתושלח' זכה בשיא גינס - איזה שיא כבש העץ הזקן?
- 2. מה ההבדל בין עץ זכר ועץ נקבה לפי הסיפור?
- 3. בארץ גדלים עצי דקל רבים, רובם יובאו מעירק, והם נותנים פרי. למה לדעתכם/ היה חשוב לנסות ולהנביט דווקא עצים שגדלו בארץ ישראל לפני מאות שנים?

חרוב

2 חוני המעגל והחרוב

1 על עץ החרוב

החרוב הוא עץ ירוק-עד המתנשא לגובה של 10-15 מטרים. נפוץ (פרישת הענפים) רחב ועגול והוא גדל בכל רחבי הארץ. עצי החרוב ידועים באורך חייהם שמגיע לעיתים למאתיים שנה. יש תשובות רבות לשאלה מדוע נקרא החרוב בשם זה:

- שם העץ רומז על תכולת המים הנמוכה מאד בפרי (חרב=יבש) וליכולת שורשי החרוב להעמיק באדמה באזורים חרובים [יבשים] דמיון הפרי לצורה של חרב
- ר' תנחום הירושלמי מתייחס לקושי שבאכילת הפרי וכותב: "למה נקראו חרובין? מפני שמחריבין [הורסים] את השיניים"

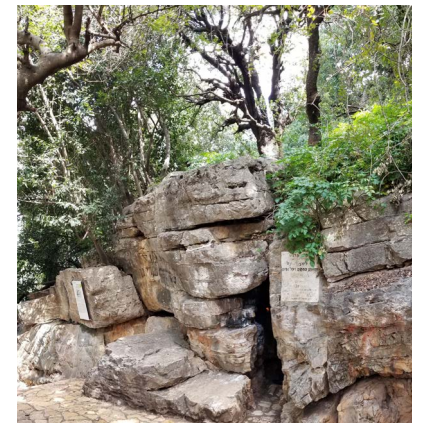
פעם אחת הלך אדם בשם חוני בדרך וראה איש זקן נוטע עץ חרוב. שאל אותו חוני: "מה אתה עושה?" ענה הזקן: "אני נוטע עץ חרוב." אמר חוני: "למה אתה נוטע עץ חרוב?" "מה זאת אומרת למה אני נוטע עץ חרוב?" אמר הזקן. אמר חוני, "מתי יתחיל החרוב להניב פרי?" חשב האיש ואמר: "...יכולות לעבר אפלו שבעים שנה עד שהוא מוציא פרות." אמר חוני: "אם ממילא לא תזכה לטעם מהפרות - בשביל מה אתה מתאמץ?" ענה האיש: "כשנולדתי, נהניתי מעצי החרובים ששתלו סבי ואבי-סבי, וגם אני משאיר לדורות הבאים עצי חרובים. אני, עולם עם חרובים מצאתי - גם נכדי ימצאו עולם עם חרובים." התישב חוני לצד סלע גדול והתנמנם לו. עד ששקע בשנה עמקה למשך שבעים שנה. כעבר שבעים שנה קם חוני מתרדמתו, נער את בגדיו וראה מולו איש אחד, ופניו מפרות לו, מלקט [אוסף] חרובים מהעץ. "סליחה, אדוני, הוא שאל, "מה אתה עושה?" ענה האיש: "מלקט חרובים."

"את זה אני רואה", אמר חוני, "התפונתי לשאל איך זה שרק נטעת את העץ, וכבר אתה מלקט את החרובים?" השיב האיש: "לא אני נטעתי את העץ הזה. סבא שלי, זכרונו לברכה, נטע את החרוב הזה ואני מלקט עכשיו את הפרות מהעץ שהוא נטע בשבילנו. עוד מעט אלך לנטע עצי חרובים בשביל הדורות הבאים. רוצה להצטרף?" (מתוך: "חמורים וחרובים", סדרת חכמינו לימינו מאת אורי אורבך)

רגע של עברית

- הסברים לשם 'חרוב' מתייחסים ליובש, לצורה, ולקושי של הפרי. הסבירו איך כל הסבר מתאים לשם.
- כתבו כמה שיותר מילים שיש בהן את אותיות השורש ח.ר.ב. כמה מהן קשורות להסברים השונים לשם 'חרוב'?

מערת שמעון בר יוחאי בפקיעין
צלמת: אושרה דיין,
אתר פיקוויקי

3 חרוב בפתח המערה

בעיירה פקיעין שבגליל מצויה מערה ששימשה על פי האגדה את רבי שמעון בר יוחאי ואת בנו כשהתחבאו מפני הרומאים. מסופר כי בפתח המערה צמח עץ חרוב שסיפק להם מזון ונתגלה גם מעין שסיפק מים ובזכות זה שרדו האב והבן במסתור במשך 12 שנה

- מדוע חוני מתפלא מכך שהאיש הזקן נוטע עץ חרוב?
- כתבו שיחה ביניכם לבין חוני, בה הוא מסביר מדוע רק אנשים צעירים צריכים לטעת עצים, ואתם/משיבים/ות לו.
- מה למדתם/ן מנוטע החרובים הזקן? האם לדעתכם/ן הוא יצטרף לנכד בנטיעת החרובים?

- בימי קדם, החרוב נחשב כ"מאכל עניים" מכיוון שגדל בכל מקום ובגלל שהפרי נשמר לאורך זמן. אילו תכונות של החרוב סייעו לרבי שמעון בר יוחאי ובנו?
- במה דומה החרוב בפתח המערה לחרוב בסיפור על חוני?
- איזו תכונה של החרוב תרצו לאמץ לעצמכם/ן?